

М. М. Маркович (Дрогобич)

Перська кампанія імператора Юліана 363 р.

Молодий виходець з філософських шкіл проявив себе, найперше, як вдалий військовий, чудовий адміністратор, а релігійні погляди були орієнтиром у його діяльності. А. Махлаюк впевнений, що вирішальним фактором при виборі відповідної моделі поведінки були знання, почерпнуті з книг, від героїв, яких він намагався наслідувати, навіть часом стилізуючи свої дії і «імідж» полководця під старовинні зразки [1, с. 34].

З листопада 361 р. помер імператор Констанцій II, залишивши наступником свого двоюрідного брата Юліана. Римська імперія вела війну з Персією, і Юліан мусив продовжити перську кампанію, яку проводив його попередник. Амміан Марцеллін висвітлив перську кампанію Юліана, тривалістю в три місяці, на сторінках 3 книг із 18 збережених [2, с. 70].

Після вступу на престол імператора перський цар Шапур II відправив до нього посольство з пропозицією переговорів. Проте Юліан відкинув такий варіант і вирішив піти на Персію війною (Lib. Or. 18, 164–166). Готуючись до походу, Юліан витратив багато коштів. Щодо чисельності всієї армії, підготовленої в похід, то Зосім нараховує 65-тисячну армію (Zos. III, 13, 1), інші джерела не повідомляють загальної кількості. Було збудовано багато кораблів. Амміан подає таку чисельність флоту, яким командували трибун Констанціан і коміт Луцілліан: 1000 вантажних кораблів, 50 військових кораблів і 50 тимчасових мостів (Amm. Marc. 23, 3, 4–9). Зосім нараховує 600 дерев'яних суден, 500 з обшивкою зі шкіри і 50 військових кораблів (Zos. III, 13, 2).

На початку весни — 5 березня Юліан вирушив з Антіохії, віддавши наказ про похід. Усім військам було наказано проходити через Євфрат. Вони прибули в Іераполіс (суч. Памуккале) (Amm. Marc. 23, 2, 2–3, 6). Звідти Юліан пройшов Месопотамію, Ассирію і по тимчасовому мосту перетнув з військом Євфрат, прямуючи через міста Батни і Карри (Amm. Marc. 23, 2, 7; 23, 3, 1). Планування експедиції з самого початку передбачало рух по Євфрату, тобто через Кіркісію, а не по Тигру, оскільки мав бути постійний зв'язок між армією і супроводжуваним її флотом [3, р. 318].

В Каррах імператор вимушений був розділити військо, оскільки розвідка повідомила, що кінні загони ворога напали поблизу кордону і вкрали здобич. Він відправив частину армії, а саме 30 тисяч чоловік під командуванням

Прокопія, і відрядив з ними коміта Себастіана (Amm. Marc. 23, 3, 4–5). Зосім тут нараховує 18 тисяч чоловік (Zos. III, 12, 5), а Лібаній — 20-тисячну армію (Lib. Or. 18, 214). За наказом Юліана вони не повинні були перетинати Тигр, по можливості, з'єднатися з військом царя Арсака і пройти через Кордоену, Моксоену, Хіліоком, Мідію і приєднатися знову до імператора ще в Ассирії. Лібаній і Зосім головним завданням залишеного війська виділяють охорону Месопотамії.

Наступним пунктом на шляху армії Юліана було місто Каллінікум (суч. Ар-Ракка), куди вони прибули 27 березня. Тут імператору здалися сарацинські племена. З основним військом тут зустрівся флот. Разом з допоміжними загонами сарацинів армія на початку квітня прибула у фортецю Кіркісію (Circesium).

Не зважаючи на темпу, Юліан вступив на територію Ассирії. Маршрут був прокладений і через покинуте місто Дура-Европос, а через чотири дні армія прийшла до фортеці Анафа. Імператору вдалося захопити її, після чого укріплення було спалене (Amm. Marc. 24, 1). Йдучи по Євфрату, армія проминула розташовані на островах ріки фортеці Тілуту, Ахайахалу і покинуті міста Бараксмальху, Діакіру та Озогардану. В останньому відбулася сутичка між римською армією і персами 22 квітня, в якій римляни перемогли. Перси зробили ще одну невдалу спробу напасти, коли армія перепливала ріку поблизу міста Пірісабори. Це місто римляни взяли в облогу і через декілька днів оборони 2500 персів здалися імператору (Amm. Marc. 24, 2) (Zos. III, 17–18). Наступним містом, яке взяв Юліан, було Майозамальха (Amm. Marc. 24, 4, 10–24) (Zos. III, 20–22).

Імператор скликав військову раду з приводу облоги Ктесифону, на якій вищі чини висловилися за утримання від таких дій (Amm. Marc. 24, 7, 1). Ускладнило ситуацію те, що не прийшла на допомогу армія під командуванням Прокопія і Себастіана. Пізньоантичні автори не вказують причини неявики допоміжних загонів. Р. Ібатуллін розрахував, що лише одні переходи армії, не враховуючи ні облог, ні боїв, ні переговорів з місцевими правителями, ні відпочинку армії, повинні були тривати 57 діб. У такому разі армія прибула б на допомогу в середині травня, а Юліан чекав їх на початку червня. Автор підсумовує, що військове командування неправильно розрахувало терміни операції, оскільки не мало уявлення про довжину і складність маршруту Кордуена — Моксоена — Хіліоком. Ця армія лише в середині серпня змогла прийти неподалік міста Нісібіс [4, с. 184–185].

Проте Юліан вирішив рухатися далі Персією. Аби направитися без затримок від ріки Тигру на південь, в глиб території противника, імператор вирішує знищити флот, на обслуговування якого було виділено аж 20 000 солдатів. Вирішено було залишити лише 20 кораблів, які можна було перевезти на підводах, якщо вони знадобляться для спорудження мостів, решту — було

спалено (Zos. III, 26, 3). Аммиан стверджує, що в процесі продовження походу імператор пожалкував про таке рішення (Amm. Marc. 24, 7, 3–4, 6). Є дві версії цієї події. Перша, яку знаходимо в християнських істориків, говорить, що це було зроблено за порадою підступних перських перебіжчиків, а друга версія, яку надають Лібаній і Зосім, полягає у стратегічному обґрунтуванні такого рішення. Вивчення Юліаном попередніх кампаній проти Персії і наявність в нього Ормізда виключає потребу в допомозі перських перебіжчиків [3, р. 322]. Оскільки було прийняте рішення просуватися вглиб Персії, то потреби у флоті не було. Кораблі спалили, щоб вони не дісталися ворогу.

Перси намагалися перешкодити просуванню римської армії. Численні набіги і спеціально влаштовані підпали врожаїв послаблювали військо і його мотивацію, зокрема (Amm. Marc. 24, 7, 7) 16 червня була знову скликана військова рада, на якій вирішили йти на північ. Орієнтиром виступала провінція Римської імперії — Кордуена (Amm. Marc. 24, 8, 2–4). Це рішення, можливо, було прийняте в Ноорді [5, р. XV].

Зранку наступного дня, 17 червня [5, р. XV], римляни побачили перед собою перську армію. Тоді у сутичці римляни перемогли. Наступним поселенням, в яке прибула римська армія, була Гукумбра, де вона провела 18 і 19 червня [5, р. XV] (Amm. Marc. 25, 1, 4). 20 червня римляни вирушили далі і під час переміщення перси напали на ар'єргард. Цю атаку римській армії вдалося відбити. Ймовірно, ще 20 червня [5, р. XV] римляни пройшли близько 30 кілометрів і досягли міста Акцети. Там армія з ще неповністю спалених персами земель запаслася харчами і провела ніч (Zos. III, 28, 1) (Amm. Marc. 25, 1, 10). Наступного дня, 21 червня, військо покинуло місто і рухалося в напрямку Маранга. 22 червня римляни зіткнулися з значними військовими силами персів, серед яких Аммиан виділяє начальника кінноти Мерена, двох синів Шапура II і багато знаті (Amm. Marc. 25, 1, 10). У цьому масштабному бою римська піхота з великими зусиллями пробила тісний фронт персів, внаслідок чого вони зазнали більших втрат, ніж римляни, і змушені були відступити (Amm. Marc. 25, 1, 16–19). Після битви було укладено перемир'я терміном на три дні.

26 червня римляни вирушили далі на північ. Перси весь час спостерігали за переміщенням свого ворога з обох сторін і здійснювали засідки. Імператору Юліану повідомили про те, що перси напали на ар'єргард. Він вирушив на допомогу і забув про панцер. Одночасно перси напали і на передовий загін римлян. Юліан повертався, аби допомогти солдатам. Перський загін катафрактаріїв напав на центральні римські центурії. Будучи без панцира, Юліан кинувся в перші ряди, де йшов бій, і отримав поранення кавалерійським списом. Була поранена нижня частина печінки. У таборі йому надали медичну допомогу, але рана виявилася смертельною (Amm. Marc. 25, 3, 2–7). Після смерті тіло Юліана відвезли в Тарс (Amm. Marc. 23, 2, 4–5). Без

перебільшень зазначає К. Пак: «незважаючи на те, що смерть Юліана була безглузда і, як видно, багато в чому стала наслідком його власної поспішності, його поведінка, як імператора і полководця гідна поваги і захоплення» [6, с.187]. Амміан називає місто, де загинув імператор, Фрігією (Amm. Marc. 25, 3, 9), що була розташована в окрузі сучасної Самарри [5, р. XVI].

Отже, перська кампанія Юліана в 363 р. була вирішальним етапом протистояння між двома могутніми імперіями у IV ст. Армію римлян сильно ослабив ще той факт, що в битві, в якій загинув імператор Юліан, загинуло багато представників з військового командування. Однією з основних причин невдачі кампанії був неправильний розрахунок військовим командуванням Юліана термінів операції, на яку було відправлено значну частину війська під командуванням Прокопія і Себастіана.

Література

1. *Махлаюк А. В.* Император Юлиан как полководец: риторическая модель и практика военного лидерства // Актуальные проблемы исторической науки и творческое наследие С. И. Архангельского: XIII чтения памяти члена-корреспондента АН СССР С. И. Архангельского. — Н. Новгород, 2003.
2. *Дмитриев В. А.* Аммиан Марцеллин и персы (Восточная цивилизация в восприятии римского историка IV в. н. э.) : Дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03. — Великий Новгород, 2003.
3. *Ridley R. T.* Notes on Julian`s Persian Expedition (363) // *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte.* — 1973. — № 2. — Vol. 22.
4. *Ибатуллин Р. У.* Из истории персидской кампании Юлиана (рейд Себастиана и Прокопия) // ANTIQVITAS AETERNA. Поволжский антиковедческий журнал. Вып. 2: Война, армия и военное дело в античном мире. — Саратов, 2007.
5. *Beoft J. den; Drijvers, J.W.; Hengst, D. den; Teitler, H. C.* Philological and historical commentary on Ammianus Marcellinus XXV. — Leiden; Boston; Köln, 2005.
6. *Пак Е. А.* Политическая деятельность и литературное творчество императора Юлиана Отст упника. — Дис. ... канд. ист. наук. 07.00.03. СПбГУ, 2015, — СПб., 2014.

